

PARADISE – THE MULTIPLE MEANINGS OF A CONCEPT

Gavril Vasile Băban

PhD student, Technical University of Cluj-Napoca, Northern University
Center, Baia Mare

*Abstract:*The concept of Paradise is one with ontologic reverberations, and it illustrates a magical place, defined by perfect harmony, a place that has always been present in every human culture and civilization.

For example, in the persan culture, the Paradise is imagined as a blessed garden, placed some times on earth or in some sort of alternative space/topos, beyond material limits, where people find a special connection with their own spiritual and imaterial essence.

Keywords: paradise, topos, behavior, magic, harmony, hope.

Termenul de *paradis* este de origine persană – *pairidaeza* (sau *paridiz*), fiind denumirea dată grădinii închise din zoroastrianism. Termenul este compus, în fapt, din cuvintele *pairi*, care s-ar traduce prin „în jurul” și *diz*, al cărui înțeles este de „a plămădi, a modela, a forma”.

De-a lungul secolelor, *paradisul* a desemnat spații magice, privilegiate, amplasate fie pe Pământ (în Asia sau Africa, de exemplu), fie într-o geografie alternativă, accesibilă după moarte sau prin îndeplinirea unor sarcini extraordinare. Paradisul este, adesea, căutat în mod activ și descoperit în locuri exotice și/sau inaccesibile, fiind construit în scrierile/miturile/credințele care au însoțit evoluția omului. Însă, fie că se face referire la un paradis viitor, la unul terestru sau la unul artificial (prevalența unuia sau altuia dintre tipurile de Paradis diferă inclusiv în funcție de perioadele istorice), este evidentă adaptabilitatea aceste imagini, care reușește să rămână în majoritatea situațiilor egală cu sine și cu sensurile de bază, dar luând forme diferite și insinuând-se într-o multitudine de simboluri.

"Like a spider's web, the paradise motif begins by fastening itself firmly to the strong, enduring structure offered by theology and mythology. But it refuses to remain attached ... It dissolves ... certainty, order, and purpose ... into a multitude of ambivalent and paradoxical alliances that it plays against one another."¹

Prin urmare, conceptul de *paradis* reflectă una dintre cele mai profunde nevoie ale omului – aceea de a-și construi un spațiu securizant, stabil și, neapărat, abundent (inclusiv atunci când vorbim de vegetația imaginată în astfel de toposuri), prin care să compenseze orice eventuale lipsuri, temeri sau neîmpliniri din viața curentă. Prin urmare, termenului de *paradis* îi sunt atribuite o multitudine de semnificații și interpretări (dar care nu se exclud, neapărat, reciproc), care variază de la definirea acestuia ca mit al societăților primitive la asocierea cu abordările moderne ale psihologiei omului. În plus, ideea de paradis se regăsește, cu o serie de variații și sub diferite denumiri, în majoritatea culturilor și credințelor religioase/spirituale.

Astfel, în Egiptul antic, Câmpiile Trestiiilor (denumite și Câmpiile lui A'aru) sunt locul în care sufletele își găsesc pacea eternă. Locul despre care se crede că este cel în care Osiris a

¹ Srimad-Bhagavatam (3.15.16–23), The Bhhaktivedanta Book Trust, 2001.

locuit după ce a fost readus la viață este descris ca fiind un spațiu rodnic, în care hrana nu se termină niciodată și nici nu se alterează. Practic, pentru egiptenii din Antichitate viața de după moarte era imaginată ca fiind o continuare a celei de pe pământ (se credea inclusiv că vor fi nevoiți să muncească), însă într-un spațiu cu vegetație abundentă și ape curgătoare, în care zeii și oamenii trăiau în armonie.

De fapt, numeroase texte mortuare erau considerate adevărate vrăji prin care sufletul decedatului putea fi scutit de o parte din muncă sau prin care i se asigura un surplus de hrană fără ca acesta să depună efort.

Vraja 138 din Cartea Morților este unul dintre textele care aveau rolul de a asigura hrana din viața de apoi a celui decedat:

„Hail to you, You who sine in your disk, a living soul who goes up from the horizon!
I know you and I know your name; I know the names of the seven cows and their bull
who give bread and beer, who are beneficial to souls and who provide daily portions;
may you give bread and beer and make provision for me, so that I may serve you!”

Accesul în Câmpiile lui Aaru nu este condiționat doar de felul în care cineva a trăit și de alegerile făcute, ci de modul în care sufletul reușește să parcurgă toate etapele călătoriei înspre viața de după. Călătoria este una deosebit de grea și de periculoasă - Cartea Morților (textele care intră în componența sa) având rolul de a ghida sufletul.

Prin urmare, pregătirea pentru marea călătorie începe încă din timpul vieții, astfel încât sufletul să știe cum să se orienteze și cum să depășească obstacolele de pe traseu. De exemplu, imediat după moarte, sufletul este îndemnat să se îndrepte înspre vest, întrucât se credea că intrarea în cealaltă lume se realizează prin locul în care apune soarele, iar întreaga călătorie urma traseul soarelui.

În hinduism, Vaikuntha (sau Paramam padam) este denumirea dată celui mai înalt dintre ceruri și reprezintă locul în care Vishnu, considerat cel mai puternic dintre zei, locuiește. În acest loc ajung sufletele celor care au reușit să își obțină mântuirea și să iasă din ciclul reîncarnărilor succesive. Vaikuntha este un loc al păcii eterne, în care toți își păstrează tinerețea, fără să îmbătrânească, și în care femeile devin atât de frumoase încât pot fi comparate cu zeițele. Tot aici, copacii pot împlini dorințe, iar animalele și florile sunt versiuni superioare celor de pe pământ.

„In those Vaikuntha planets there are many forests which are very auspicious. In those forests the trees are wish-fulfilling trees, and in all seasons they are filled with flowers and fruits because everything in the Vaikuntha planets is spiritual and personal.

The ladies in the Vaikuntha planets are as beautiful as the goddess of fortune herself. Such transcendently beautiful ladies, their hands playing with lotuses and their leg bangles tinkling, are sometimes seen sweeping the marble walls, which are bedecked at intervals with golden borders, in order to receive the grace of the Supreme God.”²

În mitologia greacă, Elysiim (denumit și Câmpiile Elizee sau Insulele Fericirilor) este tărâmul în care ajung sufletele morților binecuvântați de zei și, ocazional, locul în care eroilor care și-au câștigat nemurirea li se permite accesul. Câmpiile Elizee, parte a lumii de dincolo în miturile grecești, sunt amplasate la capătul pământului (încă perceput ca fiind plat), dincolo de malurile râului mitic care traversează întregul pământ, Oceanus.

În scrierile lui Hesiod (secolele VII – VIII î. Hr.), acest spațiu al fericirii eterne este descris ca fiind un spațiu în care hrana se regăsește din abundență, și în care locuitorii nu simt tristețe:

„Father Zeus the son of Kronos gave a living and an abode apart from men, and made them dwell at the ends of the earth. And they live untouched by sorrow in the Islands of the

² Hesiod, *Works and Days*, translated by Stanley Lombardo, Hackett Publishing Company, USA, 1993.

Blessed along the shore of deep swirling Okeanos (Oceanus), happy heroes for whom the grain-giving earth bears honey-sweet fruit flourishing thrice a year, far from the deathless gods, and Kronos rules over them; for the father of men and gods released him from his bonds. And these last equally have honor and glory.”³

În aproximativ aceeași perioadă, Homer vorbește despre Câmpiile Elizee în poemele sale epice. În viziunea acestuia, Elysiumul este un spațiu armonios, al fericirii depline și este imaginat ca fiind o dumbravă.

Astfel, în *Odiseea* lui Homer, paradisul grecesc, amplasat tot la capătul lumii, este unul în care capriciile anotimpurilor nu tulbură liniștea celor care ajung acolo:

„Trimis vei fi de zei la capul lumii,
Pe câmpii Elizei pe unde șade
Bălanul Radamantis, unde omul
Trăiește mai fericit că nu-i ploaie,
Și nici ninsoare, nu-i nici iarnă lungă,
Ci pururea suflare lină adie
Din Ocean și mângâie pe oameni.”⁴

În *Eneida*, poetul roman Vergiliu completează descrierea Câmpiile Elizee, cu mențiuni referitoare la faptul că privilegiații care și-au câștigat accesul în acest spațiu cântă, dansează și scriu poezii.

Paradisul miturilor irlandeze este o insulă denumită Tir Na Nog, loc al fericirii eterne și al arominiei depline, amplasată în Oceanul Atlantic. În această lume de dincolo locuiesc zâne și eroi, dar, în mod excepțional, tărâmul se dezvăluie și unor muritori care fie au fost invitați de zâne, fie au parcurs o călătorie extrem de dificilă (care presupune traversarea unei mări, inclusiv pe sub valuri).

În Tir Na Nog nu există boală, suferință sau moarte, doar o stare continuă de bine, de fericire și de împăcare. Florile sunt înflorite tot timpul, vegetația rămâne permanent verde, din mulți copaci picură miere, iar temperatura nu este nici prea ridicată, nici prea scăzută. În acest spațiu privilegiat, locuitorii nu sunt afectați de trecerea timpului, nu îmbătrânesc (de altfel, Tir Na Nog s-ar traduce prin *tărâmul tinereții*). În plus, un element care conferă o oarecare doză de unicitate spațiului este și faptul că nu este doar un loc în care se ajunge după moarte, ci și un loc special, în care, în cazuri deosebite, poate fi descoperit chiar din timpul vieții.

O astfel de legendă se referă la Oisín, unul dintre poeții irlandezi reprezentativi, care s-ar fi îndrăgostit de Niamh, fiica regelui din Tir Na Nog. Cei doi ar fi călătorit împreună înspre acest paradis (traversând marea călare pe iapa albă a fetei), Oisín fiind convins să facă acest lucru după ce ascultă descrierea pe care Niamh o face. Tânăra îl roagă pe Oisín să o însoțească într-un loc în care muzica nu se oprește niciodată hrana nu se termină, iar nestematele și bogățiile sunt mai minunate decât acesta și-ar putea imagina:

„Delightful is the land beyond all dreams,
Fairer than aught thine eyes have ever seen.
There all the year the fruit is on the tree,
And all the year the bloom is on the flower.

"There with wild honey drip the forest trees;
The stores of wine and mead shall never fail.
Nor pain nor sickness knows the dweller there,
Death and decay come near him never more.

³ Homer, *Odiseea*, Cântul IV, traducere de E. Lovinescu, Editura Mondero, 2002.

⁴ *The High Deeds of Finn and other Bardic Romances of Ancient Ireland.*, T. W. Rolleston, ed. Illustrations by Stephen Reid., London: G. G. Harrap & Co., 1910, pp 154-171.

"The feast shall cloy not, nor the chase shall tire,
Nor music cease for ever through the hall;
The gold and jewels of the Land of Youth
Outshine all splendours ever dreamed by man."⁵

Aici, cei doi ar fi trăit fericiți 300 de ani, după care, poetul, cuprins de dor, ar fi revenit acasă. Odată întors, Oisín constată că toți cunoscuții săi au decedat, iar castelul său se află în ruină, moment în care realizează că nu a lipsit doar un an, așa cum credea, ci mult mai mult. Oisín decide să revină în Tir Na Nog, însă, în clipa în care atinge o piatră, îmbătrânește brusc cu 300 de ani. Poetul mai apucă doar să își spună poveste în fața unor pescari, șocați să vadă pe cineva îmbătrânind atât de repede, și în fața Sfântului Patric.

În tradiția iudaică se diferențiază între un Paradis celest și unul terestru, miniatură a celui dintâi. Totodată, este locul în care ajung sufletele morților, fiind denumit și „Olam ha-Neshamot”, care s-ar traduce prin „lumea sufletelor”.

În scrierile talmudice, precum și în Midrash Haggadah (exegeză biblică iudaică), limitele Paradisului sunt cele descrise în Cartea Genezei, dar cu toate acestea există unele diferențe de opinie cu privire la amplasarea exactă. În *Tamid* (32b), de exemplu, Paradisul este localizat în Africa și se spune că Alexandru Macedon a găsit poarta de intrare, însă nu i-a fost permis accesul. În *Midrash ha-Gadol*, se afirmă, însă, că nici o creatură nu cunoaște locația acestui spațiu, însă se crede că în timpul perioadei mesianice Dumnezeu va dezvălui poporului israelit drumul spre Eden.

"Eden is a unique place on earth, but no creature is permitted to know its exact location. In the future, during the messianic period God will reveal to Israel the path to Eden."⁶

Similar, în creștinism, conceptul de *paradis* este unul care poate fi abordat din două perspective – o dată, Paradisul este asociat cu Grădina Edenului (*Gan Eden*, în ebraică) sau Raiului, o altă *hortus conclusus*, în care au fost așezați primii oameni și din care, în urma neascultării, au fost izgoniți. Pe de cealaltă parte, în Cartea Apocalipsei, paradisul este prezentat ca un loc care încă nu există, dar care va exista după Judecata de Apoi și va avea forma unui oraș foarte frumos, cu străzi din aur și ziduri din pietre prețioase.

Prin urmare, atât în iudaism, cât și în creștinism există o suprapunere a conceptelor de „paradis” și „rai” și ocazional sunt considerate interschimbabile. Astfel, evreii se referă uneori la Paradis inclusiv cu expresia „Olam ha-Ba”, adică „lumea care urmează să fie” (deși aceasta este, de regulă, utilizată pentru a desemna lumea de după promisa învierii a morților).

De altfel, în literatura rabinică, granița dintre Paradisul terestru și cel ceresc este extrem de fină, întrucât se consideră că Dumnezeu le-a creat pe ambele cu un singur cuvânt, motiv pentru care împărtășesc aceleași proprietăți.

"The Garden of Eden and heaven were created by one word [of God], and the chambers of the Garden of Eden are constructed as those of heaven. Just as heaven is lined with rows of stars so the Garden of Eden is lined with rows of the righteous who shine like the stars" (Ag. Song 13:55).

Referitor la Eden ca spațiu primordial, paradis al primilor oameni, acesta este descris în Cartea Genezei, unde se menționează locația geografică în care s-ar afla: între râurile

⁵Midrash ha-Gadol forming a collection of ancient Rabbinic homilies to the Pentateuch, University of Michigan Library (f.a.), USA;

⁶Biblia sau Sfânta Scriptură, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, Geneza 2:10-14.

Fison, Ghihon, Tigru/Hidechel și Eufrat și între regiunile Havila, Cuș (frecvent tradus ca Etiopia) și Asiria.

„Un râu ieșea din Eden și uda grădina; și de acolo se împărțea și se făcea patru brațe. Numele celui dintâi este Pison; el înconjoară toată țara Havila, unde se găsește aur. Aurul din țara aceasta este bun; acolo se găsește și bedelion și piatră de onix. Numele râului al doilea este Ghihon; el înconjoară toată țara Cuș. Numele celui de al treilea este Hidechel: el curge la răsăritul Asiriei. Al patrulea râu este Eufratul.”⁷

Descrierea Raiului din Cartea Genezei este completată prin Cartea lui Ezechiel, în care se face trimitere la muntele cel sfânt al Domnului, la prezența pietrelor de foc printre care omul creat de Dumnezeu pășea, precum și la veșmintele de preț cu care era împodobit (cel mai probabil metaforă pentru darurile cu care Dumnezeu l-a înzestrat pe om).

„Tu te aflai în Eden, în grădina lui Dumnezeu; hainele tale erau împodobite cu tot felul de pietre scumpe: cu rubine, topaze și diamante, cu crisolit, onix și iaspis, cu safir, smarald, carbuncul și aur; toate erau pregătite și așezate cu iscusință în cuibulețe și puse pe tine în ziua în care ai fost făcut.

Tu erai heruvimul pus ca să ocrotești; te așezasem pe muntele cel sfânt al lui Dumnezeu, și umblai prin mijlocul pietrelor celor de foc.”⁸

Deopotrivă în iudaism și în creștinism, Paradisul reprezintă o întoarcere la starea de dinainte de cădere primilor oameni, o regăsire a armoniei primare trăite de Adam și Eva anterior izgonirii lor din grădina Raiului.

Mai departe, punctul comun al tuturor acestor perspective (inclusiv cele aferente mitologiilor egiptene și indiene, de exemplu) este, însă, acela că paradisul este echivalent cu o eternă promisiune de mai bine, care se menține inclusiv în societatea actuală, puternic tehnologizată, egocentrică și aspirând la dobândirea unei autosuficiențe care să îl înlocuiască în totalitate pe Dumnezeu. Se poate afirma că *paradisul*, deși strâns legat de noțiunile de cultură și religie, este atât de adânc înrădăcinat în mentalul colectiv, încât le transcede.

În *Homo Deus: Scurtă istorie a viitorului*, Yuval Noah Harari vorbește tocmai despre această tendință a omului modern de a se substitui Creatorului. Din perspectiva autorului, obsesia pentru putere a omului modern, cercetările științifice ample prin care se încearcă nu doar vindecarea diverselor boli, ci, în fapt, prelungirea duratei de viață a omului (ultima etapă ar fi atingerea nemuririi), precum și ingineria care face posibilă crea de viață în condiții de neimaginat în urmă cu doar câteva decenii sunt etape care se circumscriu acestui proces prin care omul încearcă să dobândească atribute rezervate anterior divinității.

Paradisul a reușit să supraviețuiască secolelor de transformări uimitoare ale omenirii și nu a dispărut nici în perioada Iluminismului francez, în pofida reorientării omului spre un alt tip de cunoaștere, bazată pe dovezi empirice, palpabile.

În literatură, *paradisul* este construit astfel încât să îndeplinească toate aspectele pe care mintea umană le imaginează ca absolut idilice, însă plasate într-o realitate alternativă/viitoare (frecvent, paradisul este spațiul de dincolo de moarte). Însă, în mentalul uman, paradisul, chiar și atunci când este imaginat ca spațiu atins după moarte, capătă toate atributele unui spațiu real.

Pentru Dante, de exemplu, paradisul este un loc „cu maluri pline/ de-o negrăit de dulce primăvară” (Divina Comedia, Cântul XXX), traversat de un râu din care strălucesc pietre prețioase:

⁷ Biblia sau Sfânta Scriptură, Versiune diortosită după Septuaginta, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, Cartea lui Ezechiel, cap. 28 / 13,14.

⁸ Dante Alighieri, Divina Comedie, Editura Gramar, 2015, Cântul XXX....

„și vii scânteii roiau fără de fine
din rîu, căzând pe florile din maluri,
ca și tivite-n aur scump rubine.”⁹

Viziunea lui Dante asupra paradisului, considerată ca fiind una dintre cele mai reprezentative, aduce în prim-plan un spațiu luminos, plasat într-o primăvară fără de sfârșit – aspect care nu face decât să potențeze ideea de regenerare, de viață privilegiată într-un timp al noilor începuturi. Descrierea caracteristicilor fizice ale acestui spațiu sunt completate, însă, de scriitor prin conturarea unei stări de euforie a eului copleșit de frumuseți și emoții pe care simte că nu le poate închide perfect în cuvinte.

La rândul său, paradisu lui Milton este străbătut de „râuri vii”, un paradisu al abundenței - „din belșug Natura ne dăruiește rod/ Care din ce-l culegem, mai mult se înmulțește” și al unei stări de fericire supremă – „... plini până la refuz/ De o fericire care întrece dorința și-nțelegerea umană”, similară celei descrise în opera lui Dante.

În perioada în care John Milton lucra la *Paradisul pierdut* (publicată în 1667), în Europa se manifesta un adevărat val de dezbateri cu privire la acuratețea și veridicitatea scrierilor din Sfintele Scripturi. Pentru Milton, relatarea biblică referitoare la Adam și Eva este un fragment de istorie, redat de către Moise, și, prin urmare, singurul adevăr cu privire la originea omului.

Cu toate acestea, în lucrarea *Paradisul pierdut*, Milton nu se limitează la a prelucra faptele prezentate în Biblie, ci prezintă o versiune personalizată, creativă.

Prin urmare, cu toate că omul modern trăiește într-o lume secularizată, în care se militează puternic pentru dezavuarea spiritualității, în special a celei creștine, supraviețuirea conceputului de *paradis* demonstrează cât de rezilientă este această metaforă care continuă să contribuie cel puțin la evadarea omului într-o fantezie perfectă, atunci când nu reușește să se transforme într-un instrument de redescoperire a realității dintr-o perspectivă magico-religioasă sau de modelare a comportamentului în virtutea unor valori/principii morale.

BIBLIOGRAPHY

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată, anotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009;
2. Dante Alighieri, *Divina Comedie*, Editura Gramar, 2015;
3. Hesiod, *Works and Days*, translated by Stanley Lombardo, Hackett Publishing Company, USA, 1993;
4. Homer, *Odiseea*, Cântul IV, traducere de E. Lovinescu, Editura Mondero, 2002;
5. Ingrid G. Daemmrich, *Enigmatic Bliss: The Paradise Motif in Literature*, Peter Lang Publishing Inc, 2007;
6. *Midrash ha-Gadol* forming a collection of ancient Rabbinic homilies to the Pentateuch, University of Michigan Library (f.a.), USA;
7. *Srimad-Bhagavatam* (3.15.16–23), The Bhhaktivedanta Book Trust, 2001;
8. T. W. Rolleston, *The High Deeds of Finn and other Bardic Romances of Ancient Ireland*, ed. Illustrations by Stephen Reid., London: G. G. Harrap & Co., 1910;

⁹ Legea nr. 334 (r1)/2002 – Legea bibliotecilor, republicată. În *Monitorul Oficial al României* nr.132 din 11 februarie 2005, Partea I: [online], [accesat 13.05.2019]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://lege5.ro/Gratuit/gm4tenbz/legea-bibliotecilor-nr-334-2002>